

JEKA S HERCEGOVAČKOG KRŠA

Žitomislčki konaci*

Zdenka Miletić

Zadnji dan svog boravka u okolici Mostara odredila sam za posjetu Žitomisliću. U njemu je prošlost nezaobilazna, a sadašnjost usjeca put budućnosti. Pročitala sam nešto o tom manastiru, ali to su viđenja dotičnog pisca. Da li će i moja biti takva, tko zna. Svatko gleda i vidi na svoj način.

Na jednom križanju izađoh iz autobusa što vozi prema Metkoviću. Nikoga na cesti, jer je tek 6,15 sati. Krenuh pješice prema jugu, držeći se korita Neretve, kako me vozač autobusa uputi. Nakon petnaestak minuta hoda ukaza se lijevo na brijegu manastir kaluđerica. Uspeh se do ulaznih vrata zidina koje ograđuju manastir. Na satu je 6,30 sati. Obradovah se, jer ću stići na jutrenje. Požurih k crkvenim vratima i prihvatih kvaku. Tišina. Zaključano. Pođoh dvorištem. Najedamput, skoči pas vezan lancem prema meni. U tren se našoh na ulaznim vratima ograde i zastadoh. Pas je bez prestanka oglašavao moju prisutnost.

Ukaza se iza ugla konaka visoka i krupna osoba s dugom prošnjedom bradom. Otac Jovan Nedić, iguman išao je prema meni. »Želila sam prisustvovati jutrenju i čuti pojanje«, rekoh. »Zakasnili ste, jer se ono ovdje održava u četiri sata u jutro«, odgovorio je. »Žao mi je, jer sam krenula iz Mostara što je bilo moguće ranije«. »Ovdje su velike vrućine, a sestre se bave zemljoradnjom. Pogledajte ih dole u polju, kopaju. Što se uradi do devet sati ili pred večer urađeno je za taj dan«, reče mi. Poveo me je u crkvu.

Prva crkva građena je 1563. g. a posvećena je Sv. Blagovijesti. Uz nju je nikao i manastir. To je stari konak s desne strane. Prizeman je, s trijemom kojeg drže drveni stupovi. Građen je 1767. g. Novi konak je lijevo od crkve iz 1859. g. tj. građen u tursko doba. U prvo vrijeme je bila ovdje Bogoslovija, koju Turci zatvoriše 1871. g. Manastir je spaljen od Nijemaca 1941. g., a obnova mu je započela 1964. g. Posvećen je nakon 3 godine. Ovo je nekoliko povijesnih podataka koje mi reče o. iguman. Tek kasnije uoči ploču na novijem konaku s ovim istim podacima. Crkva je građena u skromnog bizantskom stilu, ali se naziru i romanski elementi. Još 1609. g. bila je živopisana, a jedini ostatak od toga očuvan je iznad ulaznih vrata.

Uđosmo u predvorje crkve koje je uređeno kao muzej-riznica. Kamene stupove što se opiru o strop radio je neki Vukašin iz manastira Orahovice. Izloženi predmeti mogu se svrstati u nekoliko skupina:

a) Veliki broj kandila i kadionica u umjetničkoj izradi s minijaturnim figurama iz sv. Pisma. Radovi su od srebra, majstori nepoznati.

b) Stare knjige i listine:

Menej u rukopisu na pergameni iz sredine XIV. stoljeća

Veliki trebnik, tiskan, a poklon je ruskog cara Petra Velikog iz 1707. g.

Jevandelje, rukopis iz 1577. g. bez imena pisca *Zapis patrijarha Jovanovića*, prilikom dolaska u manastir 1727. g. (listina)

Miroslavljevo jevandelje (kopija)

c) Ikone

Nekoliko komada što su rađene po kasno Italo-kretske škole iz XVIII. st. Kupljene su u Veneciji. Ostale slike kao: Isus s apostolima, Bogorodica s prorocima radovi su domaćeg nepoznatog slikara iz XVI st.

d) Carske dveri

Ova vrata su neobično lijepo i majstorski izrađena. Rad je u drvetu, s pozlatom, a motivi su iz sv. Pisma novog zavjeta. Majtor im je Radula, iz 1676. g. U crkvi je obilje utisaka. Predosmo najzad i u konak,

Počeh se zanimati za crkveno pjevanje. Nekoliko osnovnih stvari rekao mi je o. iguman što i zapisah.

Srbi su primili kršćanstvo od Grka, pa je i osnova crkvenog pjevanja u grčkom crkvenom pjevanju, čiji je pak temelj u grčkim narodnim melodijama. Grčko crkveno pjevanje dobilo je svoju stalnu formu od sv. Ivana Damašćanina, koji je cjelokupno pjevanje za upotrebu u grčkoj crkvi podijelio na osam osnovnih glasova sa 16 sporednih varijacija. Definitivan oblik Damašćaninovu načinu pjevanja u grčkoj crkvi dao je kasnije Jovan Kukulcelos tako, što ga je stavio u neku vrstu notnog sistema. Takvo pjevanje u osnovi preuzeo je srpski narod u IX. st. kad je primio kršćanstvo. Narod i pjevači su u te napjeve počeli unositi svoje narodne elemente, jer im grčki način pjevanja nije bio blizak. Kako je to pjevanje bilo ne zna se, jer do danas nije nađen nikakav zapis. Prvi srpski arhiepiskop Sava izvršio je organizaciju općenito u crkvi, i od tada je počeo jačati utjecaj narodnih napjeva na crkveno pjevanje. Nakon ukidanja srpske patrijaršije, grčki episkopat izbacuje srpski način pjevanja. U toj borbi ipak se nacionalna glazba zadržala u pravoslavnoj crkvi. Nešto detaljnije nije mi znao reći. »Da li je crkveno pjevanje u Hercegovini isto kao i u Bosni«, upitah ja ponovno. »Jest, zato vam preporučujem muzičkog stručnjaka u Staroj pravoslavnoj crkvi u Sarajevu, protu Milorada Ajvazovića. Od njega ćete dobiti sve informacije«, reče na kraju.

Pozdravih o. igumana i siđoh na cestu. Vraćam se istim putem križanju. Laganog koraka i u ne-

* konak — dom, prenoćište (misli se na manastir)

izvjesnosti kako se vratiti u Mostar, izvadih zemljopisnu kartu. Gledam. Tu negdje mora biti mjesto Buna. Vratih se ponovo kojih stotinjak metara. Stari kameni most preko rijeke Bune koja dole niže utiče u Neretvu. Krenuh malo uzvodno tom pritokom i pokazala se munara džamije i krovovi kuća. Tu je. Stanovnici su muslimani, zaključujem. Prenu me zvuk motornog vozila. Potrčah na cestu. Kamion prođe. Uputih se za svaku sigurnost križanju, gdje sam sišla s autobusa. Tamo već čeka nekoliko osoba. Upitah dvije djevojke kud putuju. »U Mostar. Sad će naići autobus iz Metkovića«, odgovoriše mi.

Uđoh u autobus. Poslije podne obišla sam kuću u kojoj je živio i umro pjesnik Aleksa Šantić, gradski muzej i biblioteku. U jutro napustila sam Mostar.

Vrativši se iz Hercegovine kući, odlučila sam jedan dan poći u Sarajevo. Mala šetnja ugodna je, jer iz godine u godinu ovaj grad dobiva nove i ljepše znakove kulturnog disanja. Na Bašćaršiji sam. Visoki zid do ulice zatvara dvorište Stare pravoslavne crkve što datira iz 1730. g. Tiho uđoh u crkvu jer je u toku jutrenje. Pjevaju bogoslovi. Slušam i mislim, iz kojeg li glasa pjevaju? Po završetku upitah za protu Milorada Ajvazovića. Pričekala sam u njihovim uredskim prostorijama, međuvremeno stigao je proto, a potom i crna kava. Razgovor je tekao ugodno, a sažetak tog razgovora je slijedeći:

Pojanje je u Hercegovini kao i u Bosni unisono, a nastalo je na Istoku u Bizantu. Sastoji se od osam glasova, osmoglasnik. Prvi tvorac bio je sv. Ivan Damaščanin. U svakom glasu ima više napjeva kao: troparsko, antifonsko, samoglasno, veliko itd. Veliko je pojanje puno melizama, krupnijih i sitnijih (dvadeset pa i više tonova na jedan slog). Suprotno je od ovoga troparsko i antifonsko, gdje je uglavnom prosto silabičko, ravnomjerno pjevanje, tek po neki slog ima 2-3 tona ili je otegnut. Među ova dva pjevanja nema neke značajnije razlike, ali je troparski nešto svečaniji. Napjevi su im različiti. Samoglasno (samoglasan i podoban) nemaju značenje u pjevanju koje su imale grčke riječi čiji su one prijevod. U pravoslavnom pjevanju to je samo oznaka za način pjevanja. Ono ima u kadencama izvjesnu širinu melizama, ali se u njima ne gubi kao veliko pojanje. Ono je najljepše.

Osmoglasnik je osnov pjevanja istočne crkve. Na tim napjevima su nastale i ostale crkvene popijevke kao: o praznicima, na časni post (triod), vrijeme po vaskrsu (pentakostar). Po osmoglasniku kao glasu, kroje se sve ostale crkvene popijevke. Obrazac se nesmiije mijenjati. Općenito u našim krajevima s pravoslavnom religijom primajući melodije s Istoka obogaćivali su ih toplotom svoje duše vjernici, pa je tako nastalo naše KARLOVAČKO POJANJE. Ono je kitnjastije, melodije bogatije od izvornog primljenog pjevanja s Istoka. Istovremeno na jugu naše države nastalo je PRIZRENSKO POJANJE, kojeg je u svom glazbenom stvaranju koristio Stevan Mokranjac. Karlovačko pojanje je kitnjastije, dok je prizrensko jednostavnije u vođenju napjeva. Tu razliku su povukla dva podneblja, Vojvodina i Južna Srbija.

Dok ova glazba nije bila zapisana suvremenim notama, da bi se lakše učila, svećenici su posebnim znakovima bilježili način pjevanja iznad teksta.

Da bi se tim znakovima poslužili, pjesma se morala približno imati u uhu.

U 19. stoljeću prvi je stavio u notni sistem crkvenu glazbu Kornelije Stanković. Međutim, on nije uspio da točno stavi u suvremeni notni sistem. Krajem 19. st. prihvatio se tog posla Stevan Mokranjac. Radio je po određenom planu. Pročuo je crkvenu glazbu, odabrao najljepše, očistio od šara, melizama i trila te zapisao u note. Od mnoštva napjeva izabrao je Mokranjac po jednu za svaku crkvenu popijevku, bilježeći na pojedinim mjestima interesantnije varijacije napjeva. Osmoglasnik sadrži osam osnovnih tonova — načina pjevanja u srpskoj pravoslavnoj crkvi i šesnaest sporednih varijacija tzv. Praznične pjesme. One su zadržale prvobitne napjeve i jednoglasne su. Danas postoji pijevnik za prizrensko pjevanje po Stevanu Mokranjcu, a drugi je za karlovačko pjevanje po Nenadu Baračkom. Oba su tiskana suvremenim notnim pismom, a crkvenoslavenskim jezikom. Kao primjer navodim dio popijevke.

15.

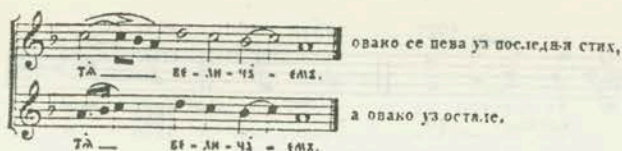
Величит дуса — моја Господа, и воз
ра — до ва сја дух мој о Боже Спа — сје мојем.
Чест њеј шу ју хе ру вим и слав њеј шу ју без срава не —
ни ја се рафим, без ист ље — ни ја Бо — га Сло ва
рожд — — шу ју, су — шчу ју Бо го ро ди цу —
тја — ве ли ча — јем. Ја ко при зре ва сми ре на

Dio popijevke »Veliča duša moja Gospodina«, uzet je iz pjevnika Osmoglasnik od Nenada Baračkog. To je karlovačko pojanje. Slijedeći primjer je iz Osmoglasnika od Stevana Mokranjca, a naziva se prizrensko pojanje.

По њ. пѣснн кѣиѣнѣнѣ.
Умерено брзо.

26.

Величитъ дѣшѣ моѣ Господѣ,
и возрѣ до ва са дѣха моѣ и Боже Спѣсѣ моѣма.
Честнѣи шѣю хе рѣ вѣмѣ, и сла нѣи шѣю
вѣзѣ сра вѣнѣ и ѣ сѣ рѣ фѣмѣ, вѣзѣ чѣ тѣ нѣ и ѣ Бо га
Сло ва рѣ ждѣ шѣ ю, сѣ шѣ ю Бо го ро ди цѣ,
Сло ва рѣ ждѣ шѣ ю, сѣ шѣ ю Бо го ро ди цѣ,

Manastir u Žitomisliću ima karlovačko pojanje (prvi primjer).

Ovim se završio naš, da tako kažem, poslovni razgovor. Inače razgovor potraja još. Svojom neposrednošću i vedrinom, učini mi se, kao da poznajem protu Milorada već godinama.

Crkva u Žitomisliću, a kasnije i manastir, nikli su na imanju srednjovjekovne vlasteoske stočarske porodice Miloradovića-Hrabrenih, podrijetlom iz Stolačkih Dubrava. Iza Hrabrenih, ostali su da govore o njihovim vremenima uz manastir Žito-

mislić, porodično groblje-nekropola stećaka Radimlja, kamene sudačke stolice s kojih su sudili svojim neposlušnim podanicima, zavjetna crkva u selu Ošanići kod Stoca i još dvije manje crkve. Dolaskom Turaka ova hercegovačka obitelj s velikim imanjem, novcem i obavljanjem poklisarskih poslova stekla je titulu spahija.

Kasnije, a po mišljenju V. Skarića, islamizirani potomci ove obitelji s prezimenom Opijači nastanjeni su u Dubravama, i Hrabreni koji su zadržali svoju staru vjeru prozvaše se Ljoljićima i Kuzmanima. Oni i danas žive u Žitomisliću. Treći su odselili u Rusiju 1683. g. i zadržali su prezime samo Miloradović. Ostaviše svojim zadužbinama mnoge nekretnine. Posljednji Miloradović, s kojim se gasi loza ovih Hercegovaca, je ruski grof Grigorije Miloradović, koji je 1883. g. posjetio manastir Žitomislić kao svoju starinu.

Crkveno-glazbena djelatnost Stanislava Prepreka u petrovaradinskoj župi sv. Roka

Đuro Rajković, Petrovaradin

(nastavak 1.)

Jedan od najznačajnijih crkveno-glazbenih spisa skladatelja Stanislava Prepreka, a za Petrovaradin napose, je izvještaj pod nazivom »Gradual« i »antifonal« župe sv. Roka u Petrovaradinu. To je dragocjen doprinos našoj crkveno-glazbenoj povijesti, a istodobno i našoj općoj kulturi. U Petrovaradinu, koji ima tri župe, bilo je do danas mnogo orguljaša, ali ni jedan od njih nije zabilježio njegovu crkveno-glazbenu tradiciju. Nju u cijelosti, zbog mnogih dužnosti, nije zabilježio ni S. Preprek, ali nam je ostavio uzorno svjedočanstvo o božićnom krugu crkvene godine.

Naslov ovog vjerodostojnog Preprekova izvještaja nema nikakve veze s nekim iznimno pisanim obrednim knjigama župe sv. Roka, nego je uzet kao oznaka nečeg trajnog i nepromjenljivog kakva je upravo bila crkveno-glazbena tradicija Petrovaradina u svim njegovim župama. Petrovaradinci su uistinu imali svoj osobeni, nepisani, crkveno-glazbeni obrednik, koji se prenosio pokoljenjima sve do naših dana. Prava je šteta što ga nemamo opisanog u cijelosti.

Bilo bi dobro kada bi ovaj Preprekov prikaz dao poticaj današnjim crkvenim glazbenicima za bilježnje crkveno-glazbene tradicije u njihovim sredinama. Ako odmah ne pristupe ovom poslu sigurno je da će potonje generacije znati manje o našoj, nego naša o prethodnim.

Kamo sreće da smo u našoj sredini imali više kulturnih poslenika poput Stanislava Prepreka, jer bi smo tada daleko više znali o svojoj crkveno-glazbenoj prošlosti. A sada neka ovaj Preprekov izvorni rukopis »Gradual« i »antifonal« župe sv. Roka u Petrovaradinu govori sam o sebi.

Neka nitko ne misli da se ovdje radi može biti o kakvim starim rukopisnim koralnim knjigama. Niti takvim knjigama, a niti koralu, na žalost, nema ovdje traga. Taj naslov ima da posluži samo simbolički. Kao što gornje dvije koralne knjige sadržavaju skoro cjelokupno dnevno crkveno pjevanje, tako u ovoj župi svaki blagdan, svako crkveno vrijeme ima svoju stalnu shemu; drugim riječima, svaka pjesma

ima svoje mjesto kada se pjeva, u kojem dijelu mise ili večernje, koliko katica i koje katicice (dapače u kojoj visini).

Da bi se ovo moje razlaganje moglo bolje razumjeti, valja ukratko spomenuti, tko je i kako do sada orguljao u ovoj župi.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća orguljao je učitelj Veninger, zatim Frank i Schneider. Prvi i treći bili su dobri orguljaši. Za vrijeme zadnje dvojice bio je župnik Mijo Adamović, izvrstan orguljaš, od koga je učitelj Schneider mnogo naučio. Steta što je sve svoje slobodno vrijeme posvećivao lovu. Zatim je orguljao učitelj Vjekoslav Grginčević. Bio je vrlo slab orguljaš, pa ga je moj otac zamjenjivao (inače orguljaš u prvoj gradskoj župi; ovo je treća petrovaradinska župa). Vjekoslav Grginčević je prema *Vijencu* i vijenčevu dodatku izdao posebnu crkvenu pjesmaricu manjeg formata (bez nota), kojom se i danas služimo silom ovdašnjih konzervativnih prilika. Pojavu ove pjesmarice zabilježio je zagrebački časopis za svjetovnu i crkvenu glazbu »Gusle«, koji je izlazio samo 1892, a uređivali su ga Vjekoslav Klaić i Vjenceslav Novak. Bilješku o njoj donosi 4. broj »Gusala« ovako: — Grginčević Vj. *Pjesmarica za mladež*, priredio i izdao ..., učitelj u Petrovaradinu (u dolu sv. Roka). Ta knjižica sadržaje crkvene pjesme, uzete iz različitih pjesmarica i iz pjesama opata i župnika Ilije Okrugića. Broji 385 stranica i 150 pjesama, a stoji 60 novč. Kad knjigu primimo, govorit ćemo o njoj više. Tako o ovoj pjesmarici izvješćuju tadašnje »Gusle«. Budući da je već malo ima neki pjevaju iz *Vijenca* (dalkako staroga; ovaj iz 1925. nije poznat, a sve da je i poznat vjerujem da ga nitko ne bi htio kupiti radi ispravljenog teksta; njima su ovi stari, pode-rani Vijenci, sa često nemogućim, apsurdnim tekstom, miliji, nego ne znam kakva lijepa i dobra druga pjesmarica).

Zatim je orguljao učitelj Accurti (kratko vrijeme), i konačno, prije mene, učitelj Ivan Hegedić. Zadnja trojica su bili slabi orguljaši; svaki je od njih počeo